

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra anglistiky

Bakalářská práce

Téma smrti v díle Terry Pratchetta
Úžasná Zeměplocha

The theme of death in Terry Pratchett's
Discworld

Vypracoval: Jakub Šolc
Vedoucí práce: Mgr. Kamila Vránková Ph.D.

České Budějovice 2016

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 29. 4. 2016

.....

Jakub Šolc

Děkuji vedoucí práce Mgr. Kamile Vránkové Ph.D. za cenné rady, připomínky, náměty, vedení a pomoc při vypracování této bakalářské práce.

Anotace

Bakalářská práce se zaměřuje na aspekty smrti v díle *Úžasná Zeměplocha* (angl. *Discworld*) Terry Pratchetta. V první části práce je na vybraných textech nastíněn vývoj smrti v literární historii. Jednotlivé texty jsou vybrány v závislosti na podobnosti motivů s knihami *Úžasně Zeměplochy*. V druhé, hlavní části jsou popsány a analyzovány jednotlivé prvky a symboly *Zeměplochy* v příbězích Terry Pratchetta, které autor používá v souvislosti se smrtí. U každého elementu je naznačen možný původ, funkce a poté zasazení do kontextu autorova světa.

Abstract

The aim of this bachelor thesis is focused on the aspects of death in Terry Pratchett's *Discworld*. In the first chapters there is an outline of the development of death in literature, linked to particular text samples. Each sample is chosen in regard to the similarity of motifs *Discworld* stories. The second part of this bachelor thesis continues with the interpretation of individual elements contained in Terry Pratchett's work, which are connected with death. Possible origins, usage in literature in general and setting in Pratchett's work are described by each element. Particular elements are considered with respect to their origin and function.

Obsah

Úvod.....	5
1 Symbolika smrti v literatuře	6
2 <i>Beowulf</i>	7
3 <i>Artušova smrt (angl. Le Morte d'Arthur)</i>	10
4 <i>Macbeth</i>	15
5 <i>Úžasná Zeměplocha (Discworld)</i>	19
5.1 Postava „Smrtě“ (angl. Death)	20
6 Proces umírání	26
6.1 Krysí smrt' (Death of Rats).....	28
7 Nemrtví.....	30
7.1 Upíři (Vampires).....	30
7.2 Bánšící (Banshees).....	33
7.3 Igorové (Igor)	34
7.4 Zombie	35
8 Kampaň za asistovanou smrt	37
Závěr	39
Bibliografie	41
Primární literatura	41
Sekundární literatura.....	42
Internetové zdroje	43

Úvod

Jakýkoli proces na světě má svůj začátek i konec. Koncem života je v případě lidského života smrt. Tak jak se v literatuře objevuje velké množství nejrůznějších témat, tak i smrt má své místo v literatuře. Jedná se o základní a neoddělitelný aspekt existence, a pokud se v písemnostech hovoří o narození jakožto počátku života, pak je důležité si uvědomit, že stejnou váhu má jeho konec, smrt. „Skon“, „zubatá“, „zmar“, „kostlivec“. Takovými a dalšími jmény pojmenovávají lidé smrt od nepaměti. Smrt provází člověka od jeho zrodu a bere na sebe různé podoby podle toho, jak velikou mají lidé obrazotvornost nebo třeba strach ze smrti.

Cílem práce je charakteristika a interpretace Pratchettova díla *Úžasná Zeměplocha (Discworld)* s ohledem na téma a obraz smrti. Teoretický úvod nastíní obraz a symboliku smrti v dějinách literatury. Množství literatury, kde je smrt stěžejním tématem, je velice široké, a proto je práce v prvních kapitolách zaměřená na vybrané texty, jimiž jsou *Beowulf*, *Artušova smrt (Le Morte d'Arthur)*, *Macbeth*. V druhé části je proveden rozbor prvků související se smrtí v dílech Terry Pratchetta.

Vlastní analýza je věnována tématu personifikace v souvislosti s postavou smrti a její funkce. Jednotlivé kapitoly se zaměří na otázky fyzické a duchovní reality, času a prostoru, nadpřirozena a magie, imaginace, zániku a znovuzrození.

Práce je rozdělena do dvou logických částí, kde tou první je část teoretická, vytvářející základní literárně faktografický podklad pro část druhou, samotnou analýzu Pratchettova univerza v souvislosti se smrtí.

1 Symbolika smrti v literatuře

Podobnost motivů, postav, zápletek atd. je v literárních dílech velmi častá, ať již záměrná nebo ne. Cílem úvodní části práce je na vybraných textech popsat smrt jako symbol a předmět v literatuře, která sloužila autoru Terry Pratchettovi jako inspirace. Potřeba mluvit o smrti, snažit se ji pochopit, a v různých formách ji zpracovat, provází lidstvo již od počátku existence. Tím pádem se s rozvojem písemnictví vyvíjela i představa o smrti. Každé zobrazení smrti se lišilo geografickými, kulturními a dalšími podmínkami, které různým způsobem determinovaly další rozvoj představ. Tato tematika je aktuální v každé době, protože se týká všech živých tvorů bez rozdílu, proto lze tvrdit, že se jedná o jeden z nejčastějších motivů v písemnictví obecně. Jakým osobitým způsobem zpracoval tento motiv Terry Pratchett, bude vysvětleno v druhé části práce. Tato první, dalo by se říci teoretická část, si bere za cíl odhalit v anglosaské literatuře od jejího počátku až do 20. století, kořeny autorovy představy o smrti. Kapitoly sledují texty a literární díla, která nějakým způsobem souvisejí přímo s Terry Pratchettem nebo s fantasy literaturou obecně a smrtí v ní zobrazovanou. V každém oddíle je vybraná kniha, která přímo souvisí s knihami Terry Pratchetta a jejími motivy. V těchto dílech autor našel různě hlubokou inspiraci, a jejich spojení je zjevné a známé. Práce se konkrétně zaměřuje na texty *Beowulf*, *Artušova smrt*, *Macbeth*.

2 *Beowulf*

Příběh, který stojí na samém počátku anglické literatury je eposem neznámého autora napsaný kolem roku 700 n. l. Veršovaná skladba, pojmenovaná podle hlavního hrdiny – Beowulf, je nejstarším dochovaným dílem anglické literatury. Skladba se dochovala pouze v jediném rukopise uloženém v Britském muzeu v Londýně. Dochovaný rukopis v saském jazyce se dočkal prvního oficiálního překladu do češtiny až v roce 2003. Překladačem je Jan Čermák, který za dílo obdržel Cenu Josefa Jungmanna.

Historické kořeny eposu se nachází v době bojů skandinávských kmenů ve Švédsku a Dánsku kolem roku 500 n. l. Jedná se o dobu, kdy do těchto zemí začalo pronikat křesťanství. V díle je znatelná asimilace starých pohanských náboženství a nového vlivu přicházejícího z jihu. Inspirací byly zřejmě původní pohádkové příběhy o hrdinech bojující s příšerami a draky. Epos je rozdělen do tří pomyslných částí. V první části příběh pojednává o švédském rekovi Beowulfovi, který ve snaze vydobýt si slávu přijíždí na pomoc dánskému králi v boji proti Grendelovi, netvorovi, který sužuje králův domov. Beowulf netvora smrtelně zraní a donutí k útěku. Vzápětí je nucen svést boj s Grendelovou matkou. Ta touží po pomstě za smrt svého syna. Beowulf bojuje na dně jezera v doupěti obou monster a stvůru poráží pomocí zázračného meče nalezeného na dně jezera. Druhá část pojednává o Beowulfově vládě poté, co se stal králem Geátů. Třetí a s ohledem na téma této práce nejdůležitější pasáž, je poslední velký zápas s ohnivým drakem. Dějovým jádrem je souboj s ohnivou bestii rozezlenou krádeží pokladu, který po věky střežila. Poté, co je ohnivý drak zabit a Beowulf podlehne zraněním, následuje závěrečná pasáž sledující králův pohřeb. Celá skladba je složená ze dvou hlavních motivů, procesu mládí, vzestupu a úspěchu v protikladu ke stáří, smutku a smrti. Nese se v elegické náladě, má spíše úvahový, než příběhový charakter. V básni najdeme motiv, který pravděpodobně sloužil jako předobraz vzájemné náklonnosti mezi rytířem a jeho panošem. Totiž druh lásky, který vzniká mezi válečníky, kteří bojují bok po boku ve stínu smrti. V návaznosti na tento motiv následuje úvaha. V co doufali tito muži, že přijde po smrti? Na tuto otázku v rámci anglosaského světa, nelze s přesností odpovědět. Důvodem je brzké přijetí křesťanství, které způsobilo, že většina památek, které by dokládaly obraz smrti

tehdejších obyvatel, se nedochoval. Tudíž lze pouze předpokládat, že měřítko pro překonání fyzické existence se nachází v hrdinově proslulosti. Dokladem k tomuto předpokladu je Beowulfova promluva ke králi Hroldgarovi.

*Beowulf made answer, the son of Ecgtheow: 'Grieve not, O wise one! Better it is for every man that he should avenge his friend than he should much lament. To each one of us shall come in time the end of life in the world; let him who may earn glory ere his death. No better thing can brave
1160 knight leave behind when he lies dead. Arise, O lord of this realm! Swiftly let us go and look upon the footprint of Grendel's kin.;'¹*

Jedinečnost *Beowulfa* je především v rozsahu, který autor věnoval smrti. Text je v podstatě miniaturou hrdinského života, který popisuje podstatu hrdinství, tak jak ji chápali lidé v době jeho vytvoření. Válečníci ctí hrdinské tradice a jejich cílem je vydobýt si slávu a věhlas. Odvaha a věrnost bojovníků je bezpodmínečná a žádný z nich nehledí na riziko vlastní smrti. Jak ve své eseji píše J. R. R. Tolkien „*the wages of heroism is death*“.² Tím je myšleno, jak je válečníkův hrdinský boj beznadějný. Hrdinův život totiž vždy končí smrtí, protože jinak by nebyl hrdinou.

Při četbě díla nelze chápat smrt pouze doslovně, protože ukončení života má v *Beowulfovi* několik rovin. Důležitou kapitolou je smrt sociální. V návaznosti na heroismus a získávání slávy je opakem takového počínání zbabělost a zrada. Nejvýznamnější postavou tohoto typu je bezesporu Grendel, který žije stranou lidí. Postava, která podnikala na světě zlé skutky, odmítla dojít spravedlnosti a utekla. Jedná se o postavu bez pána. Závazek svému pánu je ve staroanglických textech velmi důležitý pojem, protože člověk bez takového závazku ztratil místo v hrdinském řádu. Nejčastěji se jedná o zrádce, či zbabělce, který panovníka přežil a odmítl se zodpovídat ze svých činů. Jak je psáno v textu „*až pány v dáli zastihne zvěst o vašem zběhnutí, neslavném skutku. Sluší se muži před žitím v potupě přednost dát smrti!*“³ Počínání

¹ TOLKIEN, J. R. R. a EDITED BY CHRISTOPHER TOLKIEN. *Beowulf: a translation and commentary, together with Sellic spell*. S. 1.: HarperCollins, 2014, s. 42.

² TOLKIEN, J. R. R. *The Monsters and the Critics*. Proceedings of the British Academy 22, 1936, s. 245 - 295.

³ *Béowulf*. Vyd. 1. Překlad Jan Čermák. Praha: Torst, 2003, s. 217.

v tomhle duchu je považováno za rovno smrti, či dokonce horší, než smrt. Pro staroanglického člověka je hodnotnější nechat se zabít, než se nechat zavrhnout společností.

Dílo je zakončeno Beowulfovým pohřbem, jakožto oslavy jeho skutků v životě. Pohřeb je důkazem mísících se křesťanských vlivů a pohanských zvyklostí. Sám hrdina ukládá svému společníkovi, aby mu vztyčili mohyly na pobřeží, a odkazuje mu zbraň a zbroj. Beowulfovo tělo je podrobena pohřbu žárem a následně je vztyčena mohyla ozdobená zlatem a poklady. Beowulf naplňuje svůj osud hrdinskými činy a smrtí jej zpečetí. Celý epos je zakončen popisem lidu, který oplakává padlého krále a praví:

*Thus bemoaned the Geatish folk their master's fall, comrades
of his hearth, crying that he was ever of the kings of
earth of men most generous and to men most gracious, to his
people most tender and for praise most eager*⁴

Poslední verše staví vedle sebe vlastnosti, kterými by každý hrdina měl disponovat, pokud se mu má po smrti dostat řádného ocenění. Je zajímavé povšimnout si, které vlastnosti tehdejší kultura vnímala jako rovnocenné. Správný hrdina má být statečný, silný, laskavý k lidem, ale zároveň nepokrytě ctižádnostivý, chtivý slávy a chvály. Skromnost zde nehraje žádnou roli.

⁴ TOLKIEN, J. R. R. a EDITED BY CHRISTOPHER TOLKIEN. *Beowulf: a translation and commentary, together with Sellic spell*. S. 1.: HarperCollins, 2014, s. 80.

3 *Artušova smrt (angl. Le Morte d'Arthur)*

Žánrově nejbližším písemným dílem fantasy je rytířský román. Oba druhy textů spolu sdílejí celou škálu prvků, jako například místo, archetypy hlavních postav, či nadpřirozené prvky. V první řadě je důležité definovat, čím je vlastně takový rytířský román význačný. Lze vycházet již přímo z názvu, protože v tomto ohledu je rytíř a rytířství obecně základním kamenem literatury. Z tohoto důvodu je v této práci nejvíce prostoru věnováno právě rytířskému románu, který je hlavním pramenem inspirace pro veškerou fantasy literaturu. Pro správné pochopení významu smrti v rytířském životě a díle je nejprve důležité definovat postavu rytíře, tak jak ho chápala středověká společnost.

Postava rytíře je úzce spjata se středověkým feudálním režimem. Rytířem se stával především šlechtic, který byl na tento život připravován již od útlého věku. Mladí chlapi sloužili významným šlechticům coby pážata, či panoši, aby se pod jejich vedením naučili rytířskému způsobu života. Ten se řídil určitým mravním kodexem, který vycházel z feudální praxe a tradice. Tento mravní ideál ovlivňoval celý rytířův život a předkládal mu sadu zvyků a zásad, které rytíř musel dodržovat. Kromě válečnických vlastností a znalostí musel rytíř také pojmout za své určité hodnoty, které byly obecně považovány za správné a vhodné statusu rytíře. Jednalo se především o statečnost, čest, zdvořilost a víru.

Skrze statečnost a s ní spojené rytířské umění válečnictví se dostává do popředí problematika smrti. Právě statečnost a neohroženost, jakožto jedna z ústředních vlastností rytíře, je úzce spjata se smrtí, protože rytíř byl uznáván především pro své schopnosti bojovníka. Jako bojovník se často účastnil rytířských výprav a klání, kde smrt byla denním chlebem všech zúčastněných a každý ji potkával velmi často. Ideálem takové rytířské smrti byla smrt čestná, nejlépe na následky boje. Ve středověku existovala představa hierarchie smrtí. Některé způsoby byly hodnotnější než ty druhé, například smrt mečem byla považována za čestnou a hrdinskou, ale oproti tomu smrt utopením byla potupná a znamenala velkou ránu v pověsti rytíře.

Důležitým prvkem byli svědci rytířovy smrti. Každý rytíř doufal, že pokud se mu poštěstí zemřít v boji, tak nezemře sám beze svědků. V případě, že by sám skutečně zemřel, tak by nebyl nikdo, kdo by potvrdil způsob, jakým rytíř padl. Smrt

byla totiž věcí téměř veřejnou a mluvilo se o ní naprosto otevřeně. Lidé padlého hrdinu oplakávali a sloužili se za něj mše. Pokud by neexistovali žádní svědkové, tak by reálně nenaplnil požadavky hrdinské smrti a jeho životní příběh měl velkou šanci, že upadne v zapomnění.

Rytířská představa smrti se neodvívá pouze od kodexu cti, ale souvisí s myšlenkou smrti jako pouhého přechodu k další fázi života. Hrdina touží po nesmrtelnosti, které dosáhne díky svým hrdinským činům a heroické smrti. Z toho důvodu je pro něj přirozené chovat se odvážně a neprchat před nebezpečím, protože má před sebou vidinu své vlastní slávy. Díky této pozitivní představě se například i rytíř Roland vrhá do boje proti Maurům. V momentě jeho téměř jisté smrti, kdy i jeho blízcí přátelé mu radí, aby zatroubil na svůj roh a přivolal tím hlavní voj krále Karla Velikého, tuto možnost bez zaváhání zavrhne, pozvedne meč a bojuje do posledních sil.

Hrdina rytířského románu se noří do dobrodružství jako do svého živlu, svět pro něho existuje jen ve znamení zázračného "náhle", zázračný stav je pro něho normálním stavem světa. Je sice dobrodruh, ale nezištný. Není ovšem „dobrodruh“ v pozdějším významu, tj. není to člověk, který sobecky sleduje vlastní prospěch a žene se bezohledně za svým cílem nezvyklými životními cestami.⁵

Úkolem takového příběhu a hrdiny, o kterém mluví Bachtin, je především poskytnout předobraz ideálu ostatním lidem a zároveň jako vzdělávací materiál pro rytíře reálného. Žádný oficiální kodex rytířského chování neexistoval, tudíž jako šablona způsobu života hrdiny sloužily obvykle právě rytířské romány.

Pokud chceme hovořit o symbolice smrti v románové literatuře, tak v žádném případě nesmíme opomenout dílo sira Thomase Maloryho, *Artušova smrt (Le Morte d'Arthur)*⁶. Tento významný román z druhé poloviny 15. století byl původně nazván „*The hoole booke of kyng Arthur & of his noble knyghtes of the rounde table*“, což lze volně přeložit jako „*Úplná kniha o králi Artušovi a jeho vznešených rytířích Kruhového stolu*.“ Kniha vznikla jako kompilace rozličných příběhů s artušovskou tematikou. V díle se nachází několik příběhů, které napsal sám Malory, například příběh rytíře Gareta.

⁵ BACHTIN, Michail Michailovič. *Román jako dialog*. Praha: Odeon, 1980

⁶ MALORY, Thomas. *Artušova smrt*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960, 596 s

V první řadě je potřeba vzít v úvahu dobu, kdy bylo dílo sepsáno. O životě Thomase Maloryho není známo příliš mnoho. Nevíme, kdy se narodil, ani kdy zemřel. Většina poznatků pochází především z trestních protokolů, protože Thomas Malory byl za svůj život několikrát vězněn. Svě životní dílo, *Artušova smrt*⁷ (*Le Morte d'Arthur*), sepsal ve vězení ke konci svého života mezi léty 1469 a 1470. V této době popularita feudálního rytířstva značně klesala, což bylo ovlivněno zejména například stoletou válkou, ve které bojoval i Thomas Malory.

V této válce, především ve známé bitvě u Kresčaku, tradiční rytířstvo selhávalo pod tlakem nové strategie ze strany anglických lukostřelců. V této válce francouzští rytíři, obrnění a specializovaní pro boj tváří v tvář, byli drceni pod mračny šípů, kterými anglické dlouhé luky zasypávaly bojiště. Může se na první pohled zdát, že Malory chtěl tímto dílem oživit zašlou slávu rytířského stavu, válečnictví, rytířských ideálů a ctností, ale vzhledem k jeho životu je tento záměr spíše nepravděpodobný. Thomas Malory byl pasován na rytíře, ale z dochovaných pramenů víme, že ve stoleté válce byl členem družiny Rucharda Beuchampa, vévody Jindřicha VI, v oddílu čítajícím pouze jednoho kopiníka a dva lučištníky. Z toho lze vyvodit závěr, že Thomas nemohl patřit k vysoké společnosti vznešených rytířů, a proto neměl mít ani zájem na snaze oživit tento stav. On sám, jakožto uvězněný stařec se pravděpodobně nechal pouze zlákat leskem rytířských artušovských legend, v němž mohl nalézt střípky vzpomínek z vlastní vojenské kariéry. I přesto je toto dílo jedním z nejvýznamnějších dokladů o vnímání smrti v rytířských románech ve středověkém romanopisectví.

Jméno, které je vhodné zmínit ve spojitosti s dílem sira Maloryho, je jméno Williama Caxtona, prvního anglického knihtiskaře. Ten v roce 1485 vydal tuto knihu jako svůj prvotisk pod názvem *Artušova smrt*, v anglickém originále *Le Morte d'Arthur*. Název díla může být mírně zavádějící, protože kniha je věnována celému Artušovu životu, včetně narození, svatby, smrti i jeho okolí. Lze říci, že původní Maloryho název byl přesnější, respektive méně matoucí. V celé knize je Artušově smrti poskytnuta pouze poslední kapitola, respektive “kniha” z celkových dvanácti. Umístění kapitoly lze také považovat za symbolické, protože smrt ukončuje život a zároveň i dílo, proto je to pravděpodobně nejvhodnější text, ve kterém je možné na symboliku smrti

⁷MALORY, Thomas a Vilém MATHESIUS. *Artušova smrt*. Vyd. 1. Překlad Jan Caha. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960. Živá díla minulosti (Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění; Odeon), sv. 25.

v rytířských románech nahlížet. Díky této literatuře se mění pohled na život, který je viděn perspektivou smrti.

Pro proniknutí hlouběji do tématu je důležité, jakým způsobem umírá středověký rytíř. Na první pohled se může zdát, že každý z nich umírá různě a nahodile. Ovšem proces umírání má kodexem pevně stanovený řád, který je potřeba dodržet, aby rytíř netratil na své slávě a cti. Jedná se především o turnaje a různá klání. Procesu se podřizuje i v případech, které se mohou zdát absurdní, například pokud je hrdina zasažen na bojišti a smrtelně raněn.

Smrt v knihách je charakteristická především množstvím času, které poskytuje pro výstrahu.

“Ach, strýče můj, králi Artuši,“ děl mu pan Gawain, vězte, že den mé smrti již nastal. A všechno chápu, je má vlastní zpozdilost a svévole! Svou svévolí jsem své vlastní smrti strůjcem, neboť dnešního dne jsem utržil zranění, ránu do staré rány, kterou mi pan Lancelot zasadil, i cítím, že již déle jak do hodiny poslední žítí nemohu.”⁸

V momentě, kdy Gawain pronášel tato slova, u něj nebyl žádný lékař, či ranhojič, tudíž můžeme s jistotou tvrdit, že nikdo nemohl odhadnout čas, kdy zemře. Lze samozřejmě namítnout, že vzhledem k vážnosti zranění a zkušenostem rytíře je možné určit přibližnou dobu úmrtí, ale jistě to není možné udělat s takovou přesností, jako pan Gawain. Dříve než zemřel, ještě stihl napsat dopis siru Lancelotovi, ve kterém ho žádá o odpuštění a o modlitby nad jeho hrobem. V tomtéž dopise také stojí *“Toho pak dne i tento list je psán dvě a půl hodiny před mou smrtí vlastní mou rukou a podepsán krví mého srdce.”⁹* Díky tomuto přesnému časovému údaji můžeme potvrdit, že smrt je očekávaná a přijímaná. Tyto předtuchy mají i řadu nadpřirozených prvků. V případě Artušovy smrti jde o jasné znamení, ducha. V části příběhu, kdy se Artuš chystá svést bitvu s Mordredem, svým synem, se zjeví duch pana Gawaina, varuje Artuše před nadcházející vřavou. *“Neboť, budete-li ráno bojovat s Mordredem, jak jste oba sjednali, nepochybujte, že budete zabit a většina vašeho lidu*

⁸ MALORY, Thomas. *Artušova smrt*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960. Živá díla minulosti, s. 451.

⁹ Tamtéž, s. 452.

pobita na obou stranách."¹⁰ Stojí za povšimnutí, že ve většině případů tyto nadpřirozené bytosti vidí jen ten, kdo má za čas zemřít.

Velký vliv na obraz smrti v epických dílech má samozřejmě křesťanství. Toto nejrozšířenější náboženství v Evropě mělo každodenní vliv na životy lidí. Jak už bylo psáno výše, smrt je pro nobilitovaného šlechtice každodenní záležitostí. Přesto nelze říct, že by k ní ztratil úctu a považoval jí za něco bezvýznamného, spíše naopak, z hlediska křesťanské víry pro něj měla smrt vysokou hodnotu. Tuto úctu mu vštípila právě církev. Každý rytíř věřil na posmrtný život v nebi a každý člověk, nejen rytíř, chtěl takového života dosáhnout. Proto se můžeme v literárních textech setkat s mnoha církevními rituály spojenými se smrtí. Některé z těchto rituálů provádí sám hrdina a další jsou prováděny postavami jemu blízkými.

Jako příklad lze uvést Gawainovu řeč, kterou pronáší ke králi Artušovi v poslední hodině. Gawain v již zmíněném dopise lituje svých hříchů a prosí Lancelota o odpuštění a modlitbu nad svým hrobem. Upřímná lítost nad svými hříchy je základním předpokladem k tomu, aby se hrdinovi otevřely nebeské brány. Po jeho smrti však nastává další část církevních rituálů, nyní již více oficiálních. *"I dal ho král pohřbíti v kapli na doverském hradě a tam dosud lze spatřiti lebku pana Gawaina s ránou, již mu zasadil v boji pan Lancelot."*¹¹ Pohřeb je nedílnou součástí vyjádření vzpomínky. Jak je v knize psáno, král nechal vystavit jeho lebku na odiv ostatním. Skutečnost, že lidé vystavovali ostatky zemřelých, byla běžná v 15. století. Zde se autor rozchází s dobovou autenticitou. Příběh se odehrává v druhé polovině 5. století, avšak zvyk vystavovat lebky a další kosti se objevuje až ve století patnáctém. Místům v kostele, kde se nalézají, se říká *carnaria*. Původně *carnaria* pravděpodobně sloužila jako nouzové místo pro uchování ostatků, avšak časem se jejich účel začal měnit. Důvodem k změně ve 14. století byla proměna kolektivního vnímání smrti, kdy se lidé začali zajímat o otázku smrti a umrlců. Tudíž se do těchto *carnarií* začali chodit dívat a kněží toho využívali tak, že kosti a lebky stavěli do obskurních kulis a vytvářeli tím dojem každodenního života na hřbitově.

¹⁰ MALORY, Thomas. *Artušova smrt*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960, s. 552.

¹¹ Tamtéž, s. 552.

4 *Macbeth*

Fantasy jako vlastní literární žánr se vyvinul až v 19. století, ovšem kořeny jsou mnohem hlubší a sahají někam do konce raného středověku. Fantasy žánr je svojí podstatou a charakteristickými znaky nejvíce podobný rytířským romancím a mýtům. Přesně jak se praví v *Encyklopedii literárních žánrů*: „Populární žánr iracionální fantastiky s tematickými zdroji v mýtu a středověké romanci.“¹² Toto tvrzení lze považovat za pravdivé, ale ne definitivní. Magické a nadpřirozené prvky, ovšem nebyly pouze záležitostí středověké literatury, ale objevují se v literatuře dodnes, byť ne v tak hojném počtu a ve stejném významu. Během středověku došlo k proměně vnímání smrti, která v novověké literatuře vyústila spíše do okrajových a méně častých motivů. Lze se pouze dohadovat, nakolik tento trend ovlivnily morové rány, provázející především polovinu 14. století nebo konfesijní změny probíhající ve století čtrnáctém i patnáctém. Morová epidemie, často známá pod názvem *Černá smrt*¹³ dala připomenout lidem, že smrt nedělá sociální rozdíly a potkává všechny bez výjimky. Díky morovým ranám se smrt dostala hlouběji do povědomí lidí a tento proces mohl způsobovat úpadek zájmu o zpracovávání tohoto tématu v literatuře.

Otázkou zůstávají také změny v oblasti religiozity obyvatelstva v Evropě v důsledku reformní činnosti církví v 15. a 16. století. Navíc v roce 1515, počínaje přibitím 95 tezí Martina Luthera na vrata Württemberského kláštera, započal spor o víru, který přerostl v konflikt hýbající celou tehdejší Evropou po dlouhou dobu třiceti let. Kromě toho Ferdinand II. Aragonský zřizuje v roce 1478 španělskou inkvizici podléhající nikoli papeži, ale pouze španělskému králi.¹⁴ Je nasnadě označit tuto událost za počátek procesu, který potlačoval jakoukoli činnost týkající se byť jen vzdáleně nadpřirozena a magie. Vzhledem k následující obrovské vlně, která zasáhla téměř celou Evropu, je možné označit tuto skutečnost jako jeden z možných důvodů, proč

¹² MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 699.

¹³ BERGDOLT, Klaus. *Černá smrt v Evropě: velký mor a konec středověku*. Vyd. 1. Překlad Jan Hlavička. Praha: Vyšehrad, 2002. Kulturní historie, s. 184.

¹⁴ HROCH, Miroslav a Anna SKÝBOVÁ. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987, Spirála, s. 325.

se tematika smrti, nadpřirozena a fantastiky objevuje v novověké literatuře řidčeji než ve středověké.

Historické události se nezrcadlily všude po evropském kontinentě stejným způsobem. V mnoha zemích neměly reformní bouře probíhající v 16. století tak intenzivní dopad, jako například v Německu či ve Francii. Takovou zemí byla Anglie, která své geografické poloze a také politice tamních vládců mohla vděčit za poměrný klid v otázce konfesí. Problémy nastaly v 16. století v otázce konfliktu mezi katolickou a protestantskou církví. Příkladem za všechny lze jmenovat krátkou vládu královny Marie Tudorovny, která jako bigotní katolička a zároveň manželka španělského krále brutálně zasahovala proti protestantům na území Anglie. Královna byla ovšem zanedlouho po svém nástupu vystřídána svou sestrou královnou Alžbětou I. Období její vlády je běžně označované jako alžbětinská renesance. Anglie v té době zvítězila nad Španělskem a dosahovala mnoha obchodních i politických úspěchů. Takové renesanční klima velmi prospívá rozvoji kultury.

A právě v takovém kulturně se rozvíjejícím prostředí se zrodil jeden z největších básníků, dramatiků a spisovatelů, jakého Anglie za celou dobu své existence poznala. Jeho jméno je William Shakespeare, člověk, z jehož pera se dochovalo úctyhodných 40 dramát, 150 sonetů a několik epických básní a dalších textů. Shakespeare je dodnes nejhranějším divadelním autorem na světě a jeho díla stále slouží jako bohatá inspirace pro mnoho nových spisovatelů. Není jednoduchý úkol vybrat text, který by vyjadřoval představu smrti u novověké literatury, a přitom neztratil souvislost s universem *Úžasných Zeměplochy*. Terry Pratchett byl plodný autor, který pro inspiraci sahal do mnoha desítek klasických děl. Přímou nabídkou využít Shakespeara *Macbetha*, kterého Pratchett osobitě využil v díle *Soudné sestry (Wyrd Sisters)*¹⁵.

Macbeth je tragická hra, která je inspirována skutečnými událostmi Skotského království na přelomu prvního tisíciletí. V roce 1040 byl skotský král Duncan I. zabit v bitvě Macbethem, který se následně stal dalším, v pořadí osmdesátým šestým, skotským králem. Shakespeara divadelní hra má historické pozadí, které dramatikovi posloužilo jako kulisy pro tragický příběh, ve kterém se v hlavní roli objevuje královražda, tudíž ústřední motiv vhodný pro rozbor zobrazení smrti.

¹⁵ PRATCHETT, Terry. *Wyrd sisters a novel of Discworld*. New York: HarperCollins e-books, 2007, s. 368.

Důvodem výběru tohoto dramatu je dějová podobnost mezi Prachettovými *Soudnými sestrami* (*Wyrđ Sisters*). Dalším důvodem je velmi silný a zásadní motiv smrti a nadpřirozena, díky němuž lze dílo *Macbeth* považovat za jeden ze stavebních kamenů dnešní fantasy literatury, kde je zásadním prvkem vzhled do psychiky hlavního hrdiny. Jedním z klíčových motivů je zde nadpřirozeno, a to v podobě tří čarodějnic, které se ve hře objevují hned v prvním dějství. Čarodějnice je poměrně běžná postava, vyskytující se v pohádkách i fantasy literatuře, která vládne ve větší či menší míře nadpřirozenou mocí, zvanou též magie.¹⁶ V *Macbethově* příběhu jsou čarodějnice prvkem hlavně narativním. Jejich jedinou známou nadpřirozenou mocí je předpověď budoucnosti, kterou z nejasného důvodu odhalí právě hlavnímu hrdinovi a jeho příteli Banquovi. V literatuře jsou čarodějnice zosobněním chaosu, jsou prvkem vystupujícím proti přirozenému chodu přírody. Není tomu jinak ani v případě *Macbetha*, kde na konci prvního obrazu všechny tři čarodějnice vykřikují: „*Fair is foul, and foul is fair. Hover through the fog and filthy air.*“¹⁷

Čarodějnice obvykle převracejí za pomoci nadpřirozených sil přirozený chod věcí. Nelze s určitostí říci, zda by *Macbeth* byl schopen svého hrůzného činu bez přičinění čarodějnic. Tyto tři osoby celý příběh posunují a předurčují celý děj dramatu. Jsou prvkem naprosto zásadním, protože jsou hybnou silou příběhu a jsou roznětkou, která rozžehne *Macbethovu* touhu po moci. To ony mu ukáží vizi budoucnosti, která *Macbethovi* učaruje a díky níž se rozhodne prolít krev s cílem získat korunu. Shakespeare v tomto dramatu dává velký důraz na kontrast mezi jednotlivými prvky. Kontrast života a smrti, kdy Duncan po bitvě *Macbethovi* říká “ I have begun to plant thee, and will labour. To make thee full of growing.”¹⁸ *Macbethův* přítel komentuje královo vyjádření vděku za pomoc v bitvě “ There if I grow, The harvest is your own.”¹⁹ a ještě ten večer se mu *Macbeth* odvděčí dýkou v hrudi. Banquo, nejbližší přítel, kterému čarodějnice předurčily být otcem budoucího krále, se stane dalším předmětem kontrastů mezi přátelstvím a zradou. *Macbeth* se po královraždě zalekne věštby a rozhodne se zabít i svého přítele Banqua, včetně jeho syna Malcoma, kterému bylo předurčeno stát se králem. V *Macbethově* touze vítězí strach a svého blízkého přítele nechá zabít najatými vrahy. Nemorálnost činu podtrhuje chladnokrevné zabití

¹⁶ Ze staroperského *maguš* = kněz

¹⁷ SHAKESPEARE, William. *Macbeth*. vyd. 2. Překlad Martin Hilský. Brno: Atlantis, 2008, 118 s.

¹⁸ Tamtéž, s. 19.

¹⁹ Tamtéž, s. 19.

malého nevinného chlapce. Všechny tyto kontrasty jsou provázány smrtí, pojícím prvkem, který stojí na konci i na začátku celého díla.

Celé toto dílo provází smrt, která zde nese dějovou linii, kde je prvním hybným prvkem rozbíhajícím celý děj. Nadpřirozenou silou působící na příběh nejsou pouze čarodějnice v prvním aktu, ale také například velmi významná kletba vyřčená lady Macbeth, když se snaží přesvědčit svého muže k vraždě krále Duncana.

„Come, you spirits that tend on mortal thoughts, unsex me here, and fill me from the crown to the toe, top-full of direst cruelty! make thick my blood, stop up the access and passage to remorse... Come to my woman's breasts, and take my milk for gall.”²⁰

Jedná se pravděpodobně o nejdůležitější pasáž, která úzce souvisí, ba přímo vede ke smrti lady Macbeth. Lady se v této části obrací k duchům, aby jí dodali sílu a proměnili ji v to nejkrutější stvoření na světě, které se neštítí ničeho. V její replice je důležitým prvkem téma koloběhu života, popsané v kontrastu mléka z ženských nader a žluči. Tato událost je začátkem konce života lady Macbeth. To ona je důvodem, pro který se její manžel rozhodne k vraždě krále Duncana. V tomto bodě je zajímavé porovnat motivy této hry s motivem *Hamleta*, další neméně významnou hrou z pera Williama Shakespeara.

Co se týče motivace Macbetha, tak prvotním impulsem byl nadpřirozený prvek vize budoucnosti. Tato představa nemá stejný motivační význam jako v *Hamletovi*. Tam stojí na počátku děje duch, který nabádá hlavního hrdinu k pomstě, oproti tomu V Macbethovi se jedná o cestu podmíněnou ctižádostí.

²⁰ SHAKESPEARE, William. *Macbeth*. Vyd. 2. Překlad Martin Hliský. Brno: Atlantis, 2008, s. 25.

5 *Úžasná Zeměplocha (Discworld)*

Druhá část této práce je věnována symbolice smrti v díle britského spisovatele Terryho Pratchetta.

Terry Pratchett se narodil 28. dubna 1948 v Beaconfieldu v hrabství Buckingham. Vystudoval v Anglii střední školu High Wycombe Technical High School a po odchodu ze školy pracoval jako novinář v několika regionálních denících v jihozápadní Anglii. Po práci v žurnalistice nastoupil jako tiskový mluvčí elektrárenské firmy Central Electricity Generating Board. Literární tvorbě se věnoval už od raného dětství. První jeho povídka „The Hades Business“ vyšla ve školním časopise, když mu bylo třináct let. O čtrnáct let později jeho prvotina vyšla znovu v časopise *Science Fantasy*. Druhá publikovaná práce „Night Dweller“ byla zveřejněna v roce 1965 v časopisu *New Worlds*. V roce 1987 opustil pozici tiskového mluvčího, díky čemuž získal více času věnovat se literatuře.

V roce 1983 vyšla první kniha celé série pod názvem *Barva kouzel (Colour of Magic)*.²¹ Celkově jich k dnešnímu datu vyšlo zatím 39. Jedná se především o humornou někdy až satirickou fantasy literaturu, která často paroduje díla známých autorů fantasy a science-fiction, jako například Tolkiena, Lovecrafta atd. V britském deníku *The Guardian* vyšel 8. listopadu 2002 článek, který popisuje Terryho Pratchetta jako jednoho z nejlépe prodávaných autorů poslední doby.

*“Terry Pratchett, millionaire bestselling book writer, is something of a conundrum. Here is a man who is probably Britain's most fanatically followed novelist. He has sold 30 million books worldwide and has been translated into 29 languages. He regularly tops both paperback and hardback bestseller lists and is the only author to have topped adult and children's lists simultaneously.”*²²

²¹ PRATCHETT, Terry. *The color of magic a Discworld novel: a novel of Discworld*. Pymble, NSW: HarperCollins e-books, 2007, 288 s.

²²WEALE, Sally. Life on planet Pratchett. *The Guardian*. [online]. 8. 11. 2011 [cit. 2015-11-02]. Dostupné: <http://www.theguardian.com/books/2002/nov/08/sciencefictionfantasyandhorror.terrypratchett>

5.1 Postava „Smrtě“ (angl. Death)

Smrt je pro člověka bez výjimky nevyhnutelná, a přesto většina v tajnosti doufá, že právě u nich, jejich rodiny a přátel bude odkládána do nekonečna. Zpravidla se smrt objevuje znenadání a je překvapením pro všechny pozůstalé. Na Zemi existují případy, kdy výjimečné osobnosti, často spjatí s různými náboženstvími, dokázali předpovědět svou smrt. V Zeměploše dokážou svou smrt předvídat pouze mágové a čarodějky, kteří jsou obdařeni privilegiem vědět na minuty přesně, kdy zemřou. Princip očekávání smrti je dobře popsán v knize *Sekáč (Reaper Man)*, kde na začátku příběhu mágové připravují oslavu odchodu jednoho svého starého kolegy Rumpála Žičky (angl. Windle Spoon). Smrti není možné uniknout, protože vždycky ví, kdy a kde se má s člověkem setkat.

Téma nemožnosti útěku před smrtí se do anglicky mluvících zemí dostala díky divadelní hře Somerseta Maughama nesoucí název *An Appointment in Samarra*. V tomto příběhu, jenž je převyprávěním starověké mezopotámské legendy, je vypravěčem i hlavní postavou smrt. Bagdádský obchodník posílá svého sluhu na tržiště pro zásoby. Po návratu z tržiště vylíčí sluha svému pánu setkání se smrtí, která na něj udělala výhružné gesto. Ve strachu ze smrti si sluha vezme koně ze stájí a odjede do města Samarra, kde se, jak doufá, před smrtí ukryje. Obchodník sám odejde na tržiště, kde i on posléze potkává smrt. Obchodník se zeptal smrti, proč vyhrožovala jeho sluhovi. Smrt odpověděla: *“That was not a threatening gesture, I said, it was only a start of surprise. I was astonished to see him in Bagdad, for I had an appointment with him tonight in Samarra.”*²³

Odkaz na tento příběh se nachází v knize *Barva kouzel (Colour of Magic)*. V tomto díle autor příběh upravil a místo postavy sluhy vsadil na tržiště hlavní postavu Mrakoplaše (Rincewind). V této pasáži se, oproti původnímu arabskému příběhu, ukáže předpoklad smrti jako chybný, protože potká přímo Mrakoplaše (Rincewind), který už ale měl být dávno na útěku do jiného města.

V dalších příbězích Zeměplochy²⁴ je však častým motivem platnost tvrzení, že smrti nelze uniknout. V některých případech je „Smrt“ dočasně odvolán z funkce

²³ MAUGHAM, Somerset William. *The Appointment in Samarra*. *Kansas State University*. [online]. 14. 4. 2016 [cit. 2016-01-10]. Dostupné z: <http://www.k-state.edu/english/baker/english320/Maugham-AS.htm>

²⁴ V knihách *Mort*, *Sekáč*, *Otec Prasátek*

smrti a nemůže tudíž brát život, jako například v knize *Sekáč*. Každý z těchto příběhů nakonec vyústí v znovunastolení rovnováhy a proces umírání obyvatel Zeměplochy se vrátí na klasickou úroveň.

Nejvíce charakterickým rysem smrti je její hlavní protagonista, který je zobrazen v postavě jménem Smrt' (angl. Death). V knize *Mort* je postava popsána jako černě oděný kostlivec s kosou a mečem, pro urozené.²⁵ Pohlaví Smrtě není bezprostředně řečeno v žádném díle, ale lze ho nepřímou odhadnout z promluv postav. V knize *Sekáč (Reaper Man)* je Smrt' oslovován Ysabelou, svou nevlastní dcerou, jako „Daddy“. Dcera Ysabely Zuzana v dílech *Těžké melodično (Soul Music)* a *Otec prasátek (Hogfather)* nazývá postavu smrti slovem „Granddady“, což je opět genderově vymezeno pouze pro mužské pohlaví. Sám Smrt' o sobě mluví jako o antropomorfní personifikaci.²⁶ Zajímavým jevem se stal překlad jména této postavy do různých jazyků. V anglickém jazyce se jmenuje Death, což je slovo pohlavně nerozlišitelné. V mnoha jazycích, včetně češtiny, je překlad slova pohlavně určující, čímž vzniká problém, a v mnoha zemích je překlad jména této postavy řešen různými způsoby. Jan Kantůrek, překladatel děl Terry Pratchetta, přeložil anglické *Death* českým, uměle vytvořeným slovem Smrt', čímž odlišil termín od pozemské představy smrti a zároveň zůstalo jasné, o jakou postavu se jedná. Překladem také způsobil změnu pohlaví na mužskou, což Kantůrkovi posloužilo v příbězích, kde Smrt' vystupuje jako pradědeček a otec.

Promluvy této postavy jsou velmi charakteristické nejen po obsahové stránce, ale zaujmou čtenáře i stylem písma. Snadno lze odlišit promluvy ostatních od postavy Smrtě. V Pratchettově textu je jeho podivně dutý hlas neoznačen přímou řečí. V běžné fantasy je obvyklé, že se čtenáři setkávají s mnoha nadpřirozenými jevy a nikomu to nepřijde přinejmenším podivné, že v nich není vysvětlen princip, na jehož základě tyto síly pracují, protože nadpřirozeností je samotný žánr definovaný. Určité nevysvětlitelné jevy se v příbězích dějí, aniž by čtenářovi bylo logicky vysvětleno, proč tomu tak je. Ovšem série *Úžasná Zeměplocha (Discworld)* je psaná s notnou dávkou kritičnosti a humoru, tudíž je na mnoha místech parodická a snaží se tyto, v ostatní

²⁵ PRATCHETT, Terry. *Mort a novel of Discworld: a novel of Discworld*. Pymble, NSW: HarperCollins e-books, 2007, 304 s.

²⁶ „personifikace [-ny-], -e ž. <1> kniž. a odb. zobrazení abstraktního pojmu, přírodního jevu apod. v lidské podobě (např. v pohádkách, mytologii), zosobnění, antropomorfizace: liter. druh metafory, jíž se věcem n. abstraktním pojmům připisují lidské vlastnosti n. jednání. – Akademický slovník cizích slov Jiří Kraus academia, Praha 2000

literatuře nevysvětlené jevy, posadit na logickou a čistě jednoduše vysvětlitelnou pozici. Ani Smrt' není výjimkou. Autor nám podává jasné vysvětlení a popisuje hlas jako podivný, což je logické, protože Smrt' je vysoký kostlivec, který nevládní hlasivky, tudíž jeho hlas proniká do hlavy posluchače, aniž by do procesu byly zapojeny uši. Navíc všechny Smrt'ovy promluvy jsou psány velkými písmeny, aby byla dostatečně vizuálně podtržena neobvyklost jeho hlasu.

Představitel smrti je nejčastěji zobrazován jako kostlivec oblečený v černé kápi jedoucí na koni. Jedná se o tradiční představu bytosti, která bere mečem nebo kosou životy. Kořeny této představy jsou pravděpodobně položeny už v bibli, kde se v knize „Zjevení“ píše: „A když Beránek rozlomil čtvrtou pečeť, slyšel jsem hlas čtvrté bytosti: „Pojď!“ A hle, kůň sinalý, a jméno jeho jezdce Smrt, a svět mrtvých zůstal za ním.“²⁷ Otázku, proč Smrt vypadá právě takto, Bible nevysvětluje, a proto Terry Pratchett přišel s vlastním logickým zdůvodněním. Za dobu, kdy Smrt' na Zeměploše působí, vystřídá mnoho podob ve snaze vyhovět představám obyvatel Zeměplochy. Dobře to ilustruje úryvek z díla *Pyramidy (Pyramids)*.

Behind him a voice said, GOOD MORNING.

The king turned.

“Hallo,” he said. “You’d be—”

DEATH, said Death.

The king looked surprised.

“I understood that Death came as a three-headed giant scarab beetle,” he said.

Death shrugged. WELL. NOW YOU KNOW.

“What’s that thing in your hand?”

THIS? IT’S A SCYTHE.

“Strange-looking object, isn’t it?” said the pharaoh. “I thought Death carried the Flail of Mercy

and the Reaping Hook of Justice.”

Death appeared to think about this.

WHAT IN? he said.

“Pardon?”

ARE WE STILL TALKING ABOUT A GIANT BEETLE?

“Ah. In his mandibles, I suppose. But I think he’s got arms in one of the frescoes in the palace.”

²⁷ Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih) : český ekumenický překlad. 7. přeprac. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 1996. Zj 6, 7-8.

*The king hesitated. "Seems a bit silly, really, now I come to tell someone. I mean, a giant beetle with arms. And the head of an ibis, I seem to recall."*²⁸

V další části knihy je popsáno, že Smrt' se v určitém období působnosti na Zeměploše snažil zjevovat umírajícím v podobě, v jaké ho očekávali. Posléze zjistil, že to není možné ze dvou praktických důvodů. O očekávané podobě se dověděl až poté, co mu o ní řekli sami mrtví, což už bylo pozdě. A druhým důvodem byly samotné představy, protože Smrt' zjistil, že většina lidí ve své podstatě nemá představu žádnou. Z toho důvodu zvolil tradiční černé roucho s kápí, protože v této podobě byl všeobecně přijímán pozitivně. V souvislosti s biblí jakožto možným zdrojem inspirace k vytvoření postavy Smrtě, je třeba také zmínit, že ve výše uvedeném odstavci v biblí se píše také o dalších třech jezdcích apokalypsy.²⁹ Jsou to konkrétně Válka, Hlad a Nákaza a Smrt' s nimi v některých dílech spolupracuje či s nimi ve chvílích volna hraje karetní hru bridge.

Ke Smrt'ovi patří neodmyslitelně kůň, který ho provází na cestách a slouží jako nejrychlejší dopravní prostředek na Zeměploše. Jmenuje se Truhlík (Binky) a je to obyčejný bílý kůň, který ovšem dokáže běhat vzduchem a časoprostorem. Truhlík není první Smrt'ův kůň. V minulosti již dělal pokusy s koňmi-kostrami, či s ohnivými koňmi. Výběr koně popisuje Pratchett svým humorem, kde vysvětluje, proč nakonec padla volba na klasického bílého koně. Důvodem byla nepraktičnost jiných, více efektních koní. Z kostěných jednoduše odpadávaly kousky kostí, protože na kostrách kosti u sebe už nedrží, a ohniví koně si pod sebou zapalovali podestýlku ve stájích.³⁰

Smrt'ovými atributy jsou kosa a přesýpací hodiny. Každý obyvatel Zeměplochy má jedny, které měří čas zbývající do smrti. V místě, kde Smrt' žije, se nachází obrovská knihovna s policemi, na nichž se tyto hodiny nacházejí. Díky nim se rozrůstá i funkce samotného Smrtě, protože již není pouze tím, kdo bere duše smrtelníkům, ale stává se i hlídačem času.

²⁸ PRATCHETT, Terry. *Pyramids a novel of Discworld: a novel of Discworld*. Pymble, NSW: HarperCollins e-books, 2007, s. 42.

²⁹ *Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad*. 7. přeprac. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 1996. ISBN 80-858-1011-5a, Zj 6, 1-7

³⁰ PRATCHETT, Terry. *Reaper man a novel of Discworld: a novel of Discworld*. Pymble, NSW: HarperCollins e-books, 2007, s. 22.

Kombinace smrti a času pravděpodobně pochází z představ starověkého Řecka a Říma. V řecké mytologii existuje bůh Kronos, který je součástí homérského mýtu o stvoření světa. Byl synem bohyně Gaiy a boha Úrana, jedním z dvanácti titánů. Všechny ostatní převyšoval svojí krutostí a lstivostí. Zbavil vlády svého otce a srpem ho zbavil mužnosti, čímž Úran ztratil svou moc. Tímto činem se Kronos stal vládcem a vládl spolu se svou ženou Rheiou. Sám se strchoval, aby se neopakovala historie a on nebyl sesazen jeho vlastními dětmi, proto je preventivně všechny po narození pozřel. Rheia zachránila pouze nejmladšího syna Dia. Zeus vyrostl, zesílil a rozhodl se zachránit své sourozence z útroby Krona. Bojoval se svým otcem a podařilo se mu ho uvrhnout do hlubin Tartaru. Kronos nebyl v Řecku příliš ctěným bohem. Řekové ho nazývali „požíračem dětí“ a nebylo mu postaveno mnoho chrámů.³¹ Takto by se dal shrnout příběh Krona z *Řeckých bájí a pověstí*, jak ho převyprávěl Homér.

Historie ukazuje, že Římané přebírali mnoho prvků z kultur, které Římu předcházely nebo se s nimi Římané setkali na svých taženích Evropou a Asií. Jedním z těchto prvků byl právě Kronos, kterého přetvořili k obrazu svému tak, aby vyhovoval tamější kultuře a folkoru. Dle římských pověstí se Kronos před pádem do Tartaru zachránil a uprchl do Itálie, kde přijal nové jméno Saturn. Tento bůh nebyl se svým řeckým protějškem úplně totožný. Na rozdíl od Řeků měli Římané Saturna ve veliké úctě. Považovali ho za zakladatele nového společenského řádu. Přinesl lidem vědomosti ohledně obdělávání půdy, pěstování obilí, sázení ovocných stromů. Období jeho vlády bylo nazýváno zlatým věkem. Později se stal Saturnus také bohem zosobňujícím čas. Důvodem byla pravděpodobně souzvučnost řeckého jména Kronos se slovem „chronos“, tj. čas.³² Důvodem, proč se lze domnívat, že existuje analogie mezi Saturnem a Smrtěm, je právě jejich podobnost. Saturn byl zpravidla zobrazován jako starý muž se srpem, zahradnickým nožem nebo kosou. Smrt' u sebe nosí třetí z těchto atributů. Pokud budeme chápat Saturnovo rolnictví ve spojitosti s měřením času jako alegorii ke koloběhu života, rození a umírání a neustále odpočítávání času, pak lze vysledovat vodítko pojící se se Smrtěm v Pratchettově díle.

V některých příbězích, kde je Smrt' jednou z hlavních postav (*Sekáč, Těžké melodično apod.*), je vidět, že je fascinovaný lidským počínáním a snaží se čas od času chovat lidským způsobem. Jednak z důvodu poznávání obyvatel Zeměplochy, ale také

³¹ ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Bohové a hrdinové antických bájí*. 4. upr. vyd., V Bráně a Knižním klubu 1. Praha: Brána, 1996, s. 236-237.

³² Tamtéž, s. 388-389.

jako prostředek k relaxaci a odpočinku, osvobození od svých vzpomínek na minulost celého světa a dokonce i budoucnost. Jak bylo totiž řečeno výše, Smrt' nejen, že ví o všem, co se stalo, ale má i určité vědomosti o budoucnosti. Proto se v některých chvílích oddává rybaření, hazardním hrám, opíjení při pokusu zapomenout aspoň na chvíli na všechny starosti. Nejblíže k tomuto stavu měl v knize *Sekáč (Reaper Man)*, v níž se stal hospodářským pomocníkem a pomáhal s prací na poli jedné staré paní za ubytování a stravu³³.

³³ PRATCHETT, Terry. *Reaper man a novel of Discworld: a novel of Discworld*. Pymble, NSW: HarperCollins e-books, 2007, s. 364.

6 Proces umírání

V předchozích odstavcích byla nastíněna postava Smrtě. Nyní je potřeba zodpovědět otázku, co následuje po smrti obyvatele Zeměplochy. Co se stane s mrtvými, když pro ně přijde Smrt? Odpověď je jednoduchá, ve většině případů záleží na nich. V příbězích Zeměplochy je pouze málo případů, kdy si zemřelý nemohl vybrat, jak s jeho duší bude naloženo. Jedná se o ojedinělé případy, například faraonové Mžilibaby (Djelibeybi), kteří byli mumifikováni v pyramidách údajně jim zajišťujících blažený posmrtný život. Bohužel zavření do pyramidy neznamenal cestu do říše mrtvých, ale uzavření v časové deformaci, kde se po dlouhá staletí nudili. Tento problém potkal i hlavní postavu knihy *Pyramidy (Pyramids)*, která je stejně jako její předchůdci uzavřena v pyramidě a přemýšlí nad svým osudem.

*Now that he didn't have abody to importune him with its insistent demands the world seemed full of astonishments, but unfortunately among the first of them was the fact that much of what you thought was true now seemed as solid and reliable as marsh gas. And also that, just as he was fully equipped to enjoy the world, he was going to be buried inside a pyramid.*³⁴

Obvykle celý proces probíhá následovně. Smrt se objeví v místě, kde člověk má zemřít, bez ohledu na příčiny jeho smrti, kosou přetne modré světélkující vlákno, které pojí fyzické tělo s duší. Poté následuje rozhovor Smrtě a duše, ve kterém ji informuje o stavu, v němž se nachází. Zodpovědnost za to, co se stane poté, nese pouze člověk a jeho posmrtný život je odrazem jeho víry a osobnosti. Tento princip dobře ilustruje část knihy *Malí bohové (Small Gods)*, kde je popsáno úmrtí pěti lidí. První smrt patří zemřelému kapitánovi, který věří, že duše námořníka se promění v přátelskou želvu, která v lodi odpluje hledat ráj s posádkou duchů. Dalšími dvěma zemřelými jsou vojáci omnijského království. První, omnijský generál Zape-č (Fri'it), tajně nevěří na tradiční smrt v duchu omnijského náboženství a druhý je obyčejný voják, který nad vírou nikdy nepřemýšlel. Oba mají v paměti pouze dětskou písničku:

³⁴ PRATCHETT, Terry. *Pyramids a novel of Discworld: a novel of Discworld*. Pymble, NSW: HarperCollins e-books, 2007, s. 44.

“Musíš kráčet opuštěnou pouští. A musíš kráčet úplně sám...”³⁵ Oba se nakonec objeví na poušti a po rozhovoru se Smrtěm se vydají napříč pouští, aby zjistili, co čeká na jejich duše za ní. Dalším z pěti je nemilosrdný inkvizitor Vorbis, muž, který za svůj život zmařil velmi mnoho životů a způsobil na Zeměploše veliké potíže. Jeho představa o smrti byla zcela totožná s jeho náboženstvím. Představovala poušť, na jejímž okraji na něj čeká soud soudící jeho život a činy. Byl skálopevně přesvědčený o neotřesitelnosti svých jistot. V momentě, kdy spolu se Smrtěm spatřil temnou poušť, začala ho opouštět sebejistota. V podstatě měl pravdu, protože soud na okraji pouště skutečně čekal, ovšem ne takový, jak si patrně představoval. Na Vorbise dolehla tíha jeho vlastních skutků, všeho, co v životě udělal, a děs z prázdnoty a osamění. Zůstane zcela ochromený na pokraji pouště, neschopen vydat se na cestu. Pátým zemřelým byl dobrý mnich Bruta. On, jakožto člověk zvyklý přemýšlet o svých skutcích, okamžitě prohlédl zkoušku a přestal mít strach.

Stejně jako generál i voják poznal, že poušť je místo, které je tím, co očekávali ve skrytu své duše. Pochopil to i Vorbis, ovšem z jiného úhlu pohledu, protože on se této představy bál. Představy všech postav, kromě kapitána, jehož představa se z nejasných důvodů naprosto lišila od ostatních, obsahovaly soud. Ten na konci života bude soudit jejich skutky a na jejich základě vynese rozsudek nad jejich dušemi. Všichni si uvědomili, že jejich životy se skládají z nepřeberného množství drobných i velkých rozhodnutí, které rozhodují o tom, čím člověk je v okamžiku smrti. Boží soud není žádná osoba, která by o čemkoli rozhodovala, nýbrž okamžik, kdy si uvědomíme, čím jsme se rozhodli být a čím jsme se stali. Nikdo neuděluje tresty, ale trpící, jako Vorbis, nesou tíhu vlastního svědomí. Celá scéna a představa posledního soudu může být alegorií na křesťanské chápání svědomí a hříchu. Toto tvrzení nelze potvrdit ani vyvrátit. Pratchett v tomto případě nikde nezmiňuje zdroj své inspirace, ani se nesnaží nastínit symboliku. Na druhou stranu konec knihy *Malí bohové (Small Gods)* odpovídá křesťanskému vnímání morálky. V poslední pasáži totiž dobrosrdečný mnich Bruta spatří schouleného Vorbise, nabídne mu společnost a společně se vydají napříč pouští.

³⁵ PRATCHETT, Terry. *Small gods a novel of Discworld: a novel of Discworld*. Pymble, NSW: HarperCollins e-books, 2007, s. 330.

6.1 Krysí smrt' (Death of Rats)

Postava Smrtě není jedinou postavou, která zastává funkci průvodce duší zemřelých. V díle *Sekáč (Reaper Man)* se objevuje postava pojmenovaná Krysí Smrt' (angl. Death of Rats). Vznikla v momentě, kdy Smrt' byl odvolán ze své funkce a na Zeměploše se hromadily duše zemřelých. Stejně jako jeho předobraz je i Krysí Smrt' antropomorfní personifikací, která vznikla v důsledku krysí víry v postavu, jež provází duše zemřelých krys. V příběhu je jasně řečeno, že se jedná o anomálii, ale i přesto ho Smrt' nechal naživu a dal mu svobodu fungovat jako samostatná entita starající se o duše mrtvých hlodavců. Zajímavým aspektem Krysího Smrtě je jeho mluva. Se všemi dalšími postavami komunikuje skrze jednoslabičné „KVÍK“ (angl. *SQUEAK*) a ojedinele vyjadřuje důraz slovem „ÍK-ÍK“ (angl. *EEK-EEK*)³⁶. Formálně komunikuje stejně jako Smrt', protože jeho repliky nejsou v uvozovkách a jsou psané velkými písmeny.

V souvislosti s Krysím Smrtěm se v příběhu objevuje havran. Poprvé vystupuje v knize *Těžké melodično (Soul Music)*, kde slouží jako překladatel Smrt'ově vnučce. Havran se jmenuje Jářku (angl. Quoth), což je v originále pravděpodobně humorná narážka na Edgara Allana Poea a jeho poetické dílo *Havran*. V básni vystupuje havran, který odpovídá na všechny otázky hlavního hrdiny „Nevermore“. Celý refrén zní „Quoth the Raven: “Nevermore.”³⁶

V knize *Sekáč (Reaper Man)* mluví Havran s postavou Reginalda Půlbotky (angl. Reg Hoe), který je známý bojovník za práva nemrtvých obyvatel Zeměplochy. Promluva, kde se Půlbotka sám sebe ptá, jestli má dále smysl vést zápas o rovnoprávnost nemrtvých a živých obyvatel, je naprosto zjevným odkazem na Poeovu báseň. „Havran si odkašlal. Půlbotka se obrátil, jako když do něj střelí. “*You say one word,*” he said, “*just one bloody word...*”³⁷ Slovo, o které se jedná, je, jak už bylo řečeno výše, „Nevermore“, které havran v básni opakuje jako odpověď na otázky hlavního hrdiny. V Poeově básni je havran vykládán mnoha rozličnými způsoby. Nelze říci, ke kterému výkladu se Terry Pratchett přiklání, ale v příbězích Zeměplochy vytváří dojem parodie na výklad symbolů v poezii a jejich vliv na samotný děj. V původní básni je vykládán jako předzvěst smrti, nemoci atd. Lze ho chápat jako hranici mezi

³⁶ POE, Edgar Allan. *The Raven*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2013, s. 24.

³⁷ PRATCHETT, Terry. *Reaper man a novel of Discworld: a novel of Discworld*. Pymble, NSW: HarperCollins e-books, 2007, s. 190.

životem a smrtí. Vyjadřuje skutečnost, že v určitém momentě se již nelze vrátit a popsat co se stane s člověkem po smrti. V Pratchettově případě jde spíše o ironickou interpretaci původní básně.

Smrt', jakožto sama podstata smrti v Zeměploše, ovšem není jedinou postavou, která souvisí se zobrazením smrti v dílech Terry Pratchetta. V jeho knihách se vyskytuje velké množství tvorů, jejichž existence je přímo i nepřímo spojená se smrtí a ti nejvýznamnější budou jmenováni v následujících kapitolách.

7 Nemrtví

7.1 Upíři (Vampires)

V dosavadní části práce byli mnohokrát jmenováni obyvatelé Zeměplochy. Ve většině případů jsou míněni lidé. Svět Úžasné Zeměplochy je zasazen do fantasy kulisy a to ho předurčuje k širšímu spektru humanoidních tvorů. Terry Pratchett je známý svou zálibou v pohádkách, mýtech a folklórních příbězích z celého světa. Množství z nich zkombinoval a vsadil do svého univerza. Jmenovitě se na Zeměploše nacházejí známé rasy jako trpaslíci, elfové, trolové, skřítky, vlkodlaci, Igorové, bání upíři i zombie. Je velmi důležité je v této práci zmínit, protože obzvláště posledních čtyř se smrt bezprostředně dotýká velmi specifickým způsobem.

Mýty a příběhy o upírech provázejí lidstvo už od nepaměti. Běžná představa upíra je obvykle silně deformována literaturou 19. století a mediálním průmyslem 20. století. Elegantní muž středního věku s černým kabátem a navíc šlechtic zhruba odpovídá moderní představě upíra, tak jak ji popsal Bram Stoker v díle *Dracula*³⁸, poprvé vydaném v roce 1897. Kolem hraběte Draculy se od té doby vybudovala zcela nová mytologie, která se ovšem naprosto liší od historických faktů. Z hlediska historické faktografie byla představa o upírech zcela odlišná. První upíři byli zpravidla obyčejní venkované, kteří byli pohřbeni a vrátili se z hrobu, aby způsobili zlo na světě. Jednotlivé obrazy upírů se liší dle doby i místa. Otázkou je, jak vlastně takový upír vypadal a jak upír vznikl. Lidé ve středověku neměli přílišné ponětí o anatomii a nevěděli, jaké procesy se s mrtvým tělem dějí, když jej pohřbí.

Existuje doklad pocházející z konce 12. století o tom, jak upír mohl vypadat ve středověku. Jedná se o pramen *Historia rerum Anglicarum* z pera augustiniánského kanovníka Williama z Newburgu. Vypráví příběh o zápolení s upírem, který ohrožuje obyvatele vesnice v Anglii. Muž, který byl ve svém životě velmi nečestný a zkažený, se po své smrti údajně vrátil z hrobu a sužoval své sousedy. Způsobil morovou nákazu v oblasti a mnoho obyvatel zemřelo. Několik mužů vykopalo jeho hrob a našli tam veliké tělo s ohromným břichem, ze kterého vytékala krev. Usoudili, že je to jistě důkaz

³⁸ STOKER, Bram. *Dracula*. 3. vyd., nakl. Delfin 1. Překlad Tomáš Korbař. Praha: Delfin, 1997, 360 s.

nadlidské síly a vysávání krve. Tělo spálili a nebezpečí bylo zažehnáno. Nelze se divit, že tehdejší lidé, kteří neměli tušení o plynech, které mrtvé tělo dmulo, a o nesražené krvi, přisuzovali tuto skutečnost temným silám. Tolik ve zkratce na vysvětlenou, jak se liší představa upíra ve středověku a dnes.

Jak již bylo zmíněno výše, autor Zeměplochy byl znalcem a milovníkem všemožných pohádek a bájí. Proto i upíři zastávají významnou úlohu v zeměplošském folklóru, a právě idea upíra-hraběte, tak jak je obvykle prezentován filmovým průmyslem, je parodována v Pratchettově striktně logickém duchu. Nejlepším exemplářem je hrabě Strakupír (angl. De Magpyr, Count), odpovídající stylem oblékání výše řečenému viktoriánskému stereotypu. Oblečením ale podobnost končí, protože hrabě se snaží smazat veškeré předsudky, které se o upírech vyprávějí. Jeho cílem je odstranit kulturní omezení, kterými jsou upíři na Zeměploše svazováni, a překonat společenské bariéry, které jim brání včlenit se do normální společnosti.

Snaží se naučit pít víno, snášet slunce, hledět bez hnutí na svaté předměty a mnoho dalšího. Snaha o začlenění došla tak daleko, že bylo založeno uskupení nazvané Liga střídmosti. Její členové odmítají pít lidskou krev, a dokonce toto slovo používat. Místo něj užívají opisu „k-slovo“. Každý člen nosí malou černou mašličku jako odznak své abstinence a dochází pravidelně na sezení, kde se zpívají písně, jedí koblihy a pije kakao či káva. Syn hraběte Strakupíra se jmenuje Vlad, což je patrně odkaz na Strokerova hraběte Draculu, který je inspirován skutečným princem, žijícím v novověkém Rumunsku. Vlad zašel ve svém boji proti předsudkům ještě dál, než jeho otec a obléká se do zářivých barev a jezdí moderním kočárem bez jakýchkoli známek černé.

Dalším zajímavým členem Ligy střídmosti je upír Otto Schrecklich, který se žije jako fotograf. Jako zaměstnanec periodika se musí denně setkávat s významnými obyvateli Zeměplochy a musí je fotit pro potřeby novinových článků. Terry Pratchett svým osobitým humorem vysvětluje, že nikdo by s takovým upírem nemluvil, kdyby se ho báli. Z toho důvodu Otto mluví se silným šišlavým přízvukem, který kvůli tradici užívá většina upírů, a snaží se oblékat podle tradičních představ obyvatelů Zeměplochy, tak aby z něj paradoxně nikdo neměl strach. Hrabě Strakupír totiž nahání hrůzu normálním obyvatelům svým jednáním, proto se všichni bojí moderně oblečených upírů. Tím, že se Otto obléká více tradičně, nenahání lidem hrůzu a nechávají se jím vyfotit. Existují ovšem genetické vady, které upíři nedokážou odstranit přes sebevětší snahu. Jedná se například o alergii na světlo. Pan Schrecklich tudíž vždy trpí,

když má používat blesk při focení, a občas se dokonce promění v prach, což se upírům stává, když jsou vystaveni přímému záření. Pro tyto případy u sebe nosí kartičku s textem, ve kterém dává na srozuměnou, že se majiteli kartičky stala nehoda. V tu chvíli je potřeba na něj kápnout trochu krve, aby se stal opět upírem.

Ani na Zeměploše není jisté, jakým způsobem upíři vznikli. Mágové se domnívají, že se tak stalo díky velmi neobvyklé sestavě kyselin v krvi dávného předka. Prvním upírem, který se na Zeměploše objevil, byl Artur Mrkalec (angl. Artur Wikins), obchodník s ovocem, který o podobné genetické dědictví nikdy nestál. Kromě toho dostal od svého předka dále rakev a netopýří křídla. Toto dědictví se stalo zvykem a každý nový upír, který se na Zeměploše objeví, tyto věci získá. Upíři se v knihách Terry Pratchetta objevují poměrně často a ústředním motivem je kniha *Carpe Jugulum*. Autor si zde pohrává s mytologií i historickými fakty a paroduje většinu zažitých stereotypů i doložitelných informací z historie. Jako příklad výborně poslouží způsob potlačování upírismu. V části, kde se čarodějka baví s misionářem o zabíjení upírů, je vidět, jakým způsobem si autor hraje se znalostmi mytologie, příběhů i historie.

Er...cutting off the head and staking them in the heart is generally efficacious."

"But that works on everyone," said Nanny.

"Er...in Splintz they die if you put a coin in their mouth and cut their head off..."

"Not like ordinary people, then," said Nanny, taking out a notebook.

"Er...in Klotz they die if you stick a lemon in their mouth—"

"Sounds more like it."

"—after you cut their head off. I believe that in Glitz you have to fill their mouth with salt, hammer a carrot into both ears, and then cut off their head."

"I can see that must've been fun finding that out."

"And in the valley of the Ah they believe it's best to cut off the head and boil it in vinegar."

"You're going to need someone to carry all this stuff, Agnes," said Nanny Ogg.

"But in Kashncari they say you should cut off their toes and drive a nail through their neck."

"And cut their head off?"

"Apparently you don't have to."³⁹

Rozhovor takto pokračuje a vypočítává všechny možné způsoby, jak se zbavit upíra, až debata vyeskaluje k poslednímu řešení, a to ukradení jedné ponožky. Když totiž

³⁹ PRATCHETT, Terry. *Carpe jugulum: a novel of Discworld*. S.l.: HarperCollins e-Books, 2014, s. 115.

obyvatel Zeměplochy ukradne upírovi jednu ponožku, musí ji upír po zbytek svého života marně hledat. Pratchett s humorem zesměšňuje tradiční pohledy na klasické mýty a legendy. V citovaném textu je dobře vidět, jak citlivě Terry Pratchett pracuje s rozličnými způsoby zneškodnění upírů. Dialog je napsaný autorem tak, aby čtenáři bylo jasné, že jde především o humorné zobrazení absurdity celé problematiky zabíjení upírů. Lidé mají tendenci vymýšlet nesmyslné, někdy až absurdní způsoby řešení v případech, kdy problém lze vyřešit jednoduše. Někdy hledají řešení problémů, které ani neexistují. Pratchett tuto poměrně běžnou lidskou vlastnost ironicky popisuje na rozličných způsobech zabíjení upírů.

Terry Pratchett nepopisuje upíry ve svých knihách jako děsivá stvoření, která vylézají z hrobu a zabíjejí nevinné obyvatele. Naopak jim přisuzuje takové vlastnosti, které je co nejvíce polidšťují. Z příběhů vyplývá, že se v podstatě jedná o lidi, kteří zemřeli a nějakým způsobem musí žít dál s určitým hendikepem.

7.2 Bánš (Banshees)

V našem světě existuje mnoho způsobů, vyvíjejících se po celá staletí, díky nimž lidé věří, že jsou schopni předpovídat smrt. Takových znamení existuje nepřeberné množství a liší se geografickými, náboženskými, sociálními a mnoha dalšími podmínkami. V irské a skotské mytologii se objevuje stvoření, které má právě tuto schopnost, předpovídat smrt. Jméno stvoření *bean sí* pochází z irštiny a znamená „žena z onoho světa“. V angličtině jeho přepis zní *banshee* a v češtině bánš. Jedná se o stvoření, které existuje i na Zeměploše, kde plní téměř stejnou funkci jako v pověstech a bájích v Irsku.

V irských legendách je bánš výhradně ženského rodu. Navzdory tomu Pratchett logicky usoudil, že se nějakým způsobem musí rozmnožovat, tudíž v Zeměploše existují verze obou pohlaví. Úkolem bánš je, jak už bylo řečeno výše, předpovídat smrt. Provádí to tak, že hlasitým sténáním a kvílením v okolí domu dává najevo, že zemře příslušník rodiny v onom obydlí.

jsou význační ve spojitosti se smrtí. Příznačnou vlastností pro tuto rasu je výjimečný dědičný talent pro chirurgii. Igorové jsou velmi známí, a patřičně cenění, v oblastech transplantací končetin a orgánů. Praxi v oboru léčitelství a chirurgie získávají především sami na sobě. Příslušníka rodu Igorů lze poznat na první pohled podle těla plného švů a jizev, které jsou výsledkem řady pokusů ve zmíněných oborech. Běžně se říká malým dětem, že mají oči po dědečkovi nebo bradu po babičce. Je možné, že v případě Igorů chtěl Pratchett poukázat na zcela jiný rozměr těchto úsloví, protože starší příslušníci skutečně před svou smrtí odkazují části svých těl, které stojí za recyklaci, mladším. Na rozdíl od většiny tvorů, kteří se po Zeměploše pohybují, nemají Igorové žádný základ v bájích, pověstech či historii. Myšlenka pomocníka zdatného v anatomii, je inspirována románem Mary Shelleyeové *Frankenstein*. Tento fakt je zmíněn v Pratchettových dílech, protože v Zeměploše mají Igorové zvláštní slabost pro elektřinu a bouře. Navíc dle zeměplošských legend pracovalo mnoho příslušníků tohoto druhu pro bláznivé doktory a vynálezce se zálibou v podivných experimentech.

Tyto postavy jsou velmi často tím jediným, co stojí mezi životem a smrtí na Zeměploše, a mívají úlohu lékařů a zdravotníků. Cenění jsou obzvláště na bojištích, kde zachraňují životy umírajícím vojákům nebo si vytvářejí zásoby zdravých orgánů, které se dají ještě použít. Dalším důležitým aspektem jejich práce je ochota ošetřovat kohokoliv bez rozdílu. Tato práce ovšem není zdarma, Igor očekává darem za tuto pomoc použitelné orgány, až příjemce pomoci jednou zemře. Každý Igor totiž považuje opětovného nevyužití orgánů za strašlivé plýtvání lidskými životy, které by díky tomu mohly být zachráněny. Tématika výměny částí lidského těla a jejich nového použití vyznívá z děl jako analogie ke zdravotnictví v našem světě. Je známo, že Terry Pratchett trpěl Alzheimerovou chorobou a často o ní mluvil, či pořádal přednášky o eutanázii, jíž byl zastáncem. Původ myšlenky dobrovolného dárce orgánů a jejich transplantace souvisí právě s vlivem Alzheimerovy nemoci na autorův život.

7.4 Zombie

Posledním charakterem symbolizující smrt je zombie. Oproti ostatním rasám dříve zmíněným zombie nepředstavují ani tak druh, jako spíše stav člověka. Zombie se totiž liší od ostatních nemrtvých obyvatel Zeměplochy tím způsobem, že se jako

nemrtví nerodí. “*You can’t be born to the undead,*”⁴¹ pronese jeden mág k druhému v příběhu *Sekáč*, čímž potvrzuje fakt o odlišnosti zombie od ostatních nemrtvých na Zeměploše. Jedná se o člověka, který zemřel, ale z nějakého důvodu zatvrzele zůstává částečně naživu. Oproti tomu Igorové se výhradně rodí a upírem se také lze stát čistě dědičně. Není známa příčina, dle které se z lidí stávají zombie, a dokonce ani není nikde psáno, jaký názor na zombie má Smrt’. Zním je pouze jediný případ, kde lze s určitostí říci, proč daný člověk nezemřel stejně jako většina ostatních.

V kapitole o Smrt’ovi v odstavci o očekávatelnosti smrti byl zmíněný mág Rumpál Žička, kterému jeho kolegové mágové chystali oslavu k jeho smrti. Tento čaroděj zemřel jako většina ostatních obyvatel Zeměplochy, s tím rozdílem, že pro něj nepřišel Smrt’, aby oddělil jeho duši od těla. V jeho případě se však jednalo pouze o dočasný stav, který byl způsobený Smrt’ovou dočasnou pracovní neschopností.

⁴¹ PRATCHETT, Terry. *Reaper man a novel of Discworld: a novel of Discworld*. Pymble, NSW: HarperCollins e-books, 2007, s. 32.

8 Kampaň za asistovanou smrt

Smrt je v Pratchettově případě tématem, které má velký přesah do jeho osobního života. Koncem roku 2007 byla Terry Pratchettovi diagnostikována Alzheimerova choroba. Dle slov známého spisovatele, Pratchettova spolupracovníka a přítele, Neila Gaimana se stal „angry with his brain and his genetics and, more than these, furious at a country that would not permit him (or others in a similiary intolerable situation) to choose the manner and the time of their passing“⁴² Pratchett se rozhodl bojovat proti této nemoci a v souvislosti s tím začal veřejně vystupovat se svými názory ohledně asistované smrti. Pořádal přednášky s názory, které mnoho lidí odsuzuje a považuje je z mnoha důvodů za nepřipustné. Tvrdil, že každému člověku by mělo být umožněno zvolit si čas a způsob své smrti.

Asistovaná smrt je v celém světě velmi kontroverzní a citlivé téma. Terry Pratchett se rozhodl díky své popularitě rozpoutat diskuzi na toto téma. Často hovoří o demenci a s ní spojené chorobě, Alzheimerově nemoci, způsobující postupnou ztrátu soběstačnosti a rozumu. K otázkám, které na svých přednáškách často vznáší, patří i možnost volby mezi smrtí v prostředí nemocnice nebo doma. Toto téma se stává v poslední době čím dál více diskutovaným. Pratchett sám daroval 500 000 liber na výzkum léčby Alzheimerovy choroby a stal se patronem organizace Alzheimer's Research UK.⁴³ V roce 2010 proběhla přednáška s názvem *Shaking hands with death* v rámci přednášek *Richard Dimbleby Lecture*, kde Terry Pratchett přednesl, vzhledem ke své nemoci v zastoupení Tonym Robinsonem, svou stejnojmennou esej o asistované sebevraždě. Z přednášky vznikl dokumentární film odvysílaný britskou stanicí BBC.

Dalším významným činem byl dokument, který Pratchett natočil v roce 2011, nesoucí název *Terry Pratchett: Choosing to Die*. Terry Pratchett ve filmu sleduje příběh britského občana Petera Smedleyho, který trpěl degenerativním onemocněním motorického systému. Jedenasedmdesátiletý Smedley odjel do Švýcarska na kliniku

⁴² GAIMAN, Neil. Neil Gaiman: 'Terry Pratchett isn't jolly. He's angry'. *The Guardian*. [online]. 24. 9. 2014 [cit. 2016-04-05]. Dostupné z: <http://www.theguardian.com/books/2014/sep/24/terry-pratchett-angry-not-jolly-neil-gaiman>.

⁴³ *Alzheimer's Reserach UK: The Power to Defeat Dementia* [online]. [cit. 2016-04-05]. Dostupné z: <http://www.alzheimersresearchuk/>.

Dignitas. Asistovaná smrt je legální pouze v několika státech Evropy, jmenovitě například v Německu, Belgii či již zmíněném Švýcarsku. Právě na klinice Dignitas lze za peníze podstoupit zákrok, při kterém lze provést asistovanou smrt. Dokument po odvysílání vzbudil velkou vlnu kontroverze.

Michael Nazir-Ali, bývalý biskup Rochesteru, ve svém článku na stránkách organizace *Christian Concern* uvedl: “*The Judaeo-Christian tradition is a surer guide. “Thou shalt not kill” is about acknowledging the gift and dignity of human life — which, whether ours or another’s, we do not have the competence to take. Let us not throw away this loving teaching because of the misplaced soft-focus idealism of BBC film-makers.*”⁴⁴

Po natočení dokumentu se Pratchett stal patronem neziskové organizace *Dignity of Dying*.⁴⁵ Tato organizace se zabývá snahou o legalizaci asistované smrti ve Velké Británii. V dokumentu je Terry Pratchett očitým svědkem, který provází smrt výše zmíněného Petera Smedleyho, a tato zkušenost dle jeho slov pouze podpořila jeho rozhodnutí zvolit si čas a způsob své smrti. Možnost volby je pro Pratchetta zásadním argumentem, protože pro mnohé lidi, kterým je diagnostikována nevléčitelná nemoc, je představa smrti ve fyzických i mentálních bolestech neúnosná. Ve filmu sám Pratchett říká: “*If I knew I could die, I would live. My life, my death, my choice.*”⁴⁶

⁴⁴ NAZIR-ALI, Michael. Do we really want agents of death in Britain?. *Christian Concern*. [online]. 13. 6. 2011 [cit. 1970-01-01]. Dostupné z: <http://www.christianconcern.com/our-concerns/end-of-life/do-we-really-want-agents-of-death-in-britain>.

⁴⁵ *Campaign for Dignity in Dying* [online]. [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: <http://www.dignityindying.org.uk>.

⁴⁶ *Terry Pratchett: Choosing to Die* [dokumentární film]. Režie Robert CHARLIE RUSSELL. Velká Británie, 2011.

Závěr

Smrt se v literatuře objevuje jako jedno z velmi častých témat. Cílem této práce bylo pokusit se shromáždit symboly týkající se smrti, které jsou v sérii *Úžasná Zeměplocha* použity. Terry Pratchett byl během svého života velmi plodný autor, který sám o sobě hovořil jako o velikém milovníkovi pohádek, bájí a legend. Jako zdroj inspirace pro své příběhy sahal hluboko do minulosti lidské kultury. Dokladem může být prvních několik kapitol této práce, kde je vybráno několik děl, které lze považovat za klasiky ve svých žánrech a lze k nim dohledat spojitosti s Pratchettovými knihami. Snaha dohledat prameny inspirace v jednotlivých Pratchettových textech by pravděpodobně vydala na monografie, protože jejich obrovské množství nelze v jediné bakalářské práci dostatečně obsáhnout. Z toho důvodu byly vybrány pouze čtyři tituly, u kterých lze dohledat analogii s Pratchettovým dílem.

Úžasná zeměplocha je čtenářům prezentována jako humorná fantasy literatura, jak je psáno na přebalu každé knihy z této série. Účelem těchto knih, jak se může zdát na první pohled, ovšem není pouze čtenáře pobavit a rozesmát, ale autor se v nich dotýká celé škály aktuálních problémů a skutečností z celého světa. Všechny své myšlenky pak Pratchett mistrně vplétá do humorných zápletek.

Ústředním tématem této práce byla smrt a její symbolika. Jedná se o motiv, který má pro Terry Pratchetta zvláštní význam. On sám, jak je řečeno v předposlední kapitole této práce, měl zkušenost s nevléčitelnou nemocí. Otázky života a smrti byly autorovi velmi blízké a často o nich mluvil ve svých knihách, na veřejnosti a přednáškách. Obzvláště v posledních letech svého života se problematice smrti věnoval v souvislosti s fenoménem asistované smrti. Otázkou zůstává, nakolik bylo jeho celoživotní dílo ovlivněno touto zkušeností. První kniha z univerza *Úžasných Zeměploch* vyšla v roce 1983 a od té doby určitě došlo v jeho životě k mnoha proměnám v pohledu na smrt.

Zásadní postavou v jednotlivých dílech je postava Smrtě, která je zosobněním smrti v zeměplošském světě. Postavu, která se objevuje ve většině knih a prostupuje příběhy jako vedlejší, někdy jako hlavní protagonista, lze považovat za eufemismus. Terry Pratchett ve svých dílech smrt polidštil a dává jí charakter člověka,

který je i přes svůj úděl oddělování mrtvých od živých ve svém životě vystavován podobným problémům jako ostatní lidé. Autor se snaží přiblížit smrt jako něco, čeho se není třeba v životě bát ale přijmout ji jako neoddělitelnou součást života. Smrt totiž není v případě Zeměplochy nepřítel, ale prokazuje lidem spíše službu veřejnosti, bez které by se svět neobešel, což je ústředním motivem několika jeho knih.

V literatuře Terry Pratchetta nevystupuje pouze Smrt samotný, ale ve světě Zeměplochy se nachází také spousta obyvatel, kteří mají ke smrti bližší vztah než ostatní. Jedná se o nemrtvé obyvatele, kteří z nějakého důvodu zemřeli a vrátili se zpět k životu v různých formách. Postavy nemrtvých vyjadřují nejistotu spojenou s otázkami smrti a posmrtného života. Přítomnost a problémy provázející tyto nemrtvé vyznívá jako snaha uvědomění nejistoty toho, co následuje po smrti. Nikdo nemůže s jistotou říci, co se stane s člověkem po smrti a Pratchett ve svých knihách přibližuje své myšlenky a názory skrze humorné příběhy zeměplošských obyvatel.

Bibliografie

Primární literatura

Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih) : český ekumenický překlad. 7. přeprac. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 1996.

MALORY, Thomas a Vilém MATHESIUS. *Artušova smrt.* Vyd. 1. Překlad Jan Caha. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960. Živá díla minulosti, sv. 25. 596 s.

PRATCHETT, Terry. *The color of magic a Discworld novel: a novel of Discworld.* Pymble, NSW: HarperCollins e-books, 2007, 288 s.

PRATCHETT, Terry. *Mort a novel of Discworld: a novel of Discworld.* Pymble, NSW: HarperCollins e-books, 2007 304 s.

PRATCHETT, Terry. *Pyramids a novel of Discworld: a novel of Discworld.* Pymble, NSW: HarperCollins e-books, 2007, 368 s.

PRATCHETT, Terry. *Reaper man a novel of Discworld: a novel of Discworld.* Pymble, NSW: HarperCollins e-books, 2007, 352 s.

PRATCHETT, Terry. *Small gods a novel of Discworld: a novel of Discworld.* Pymble, NSW: HarperCollins e-books, 2007, 400 s.

PRATCHETT, Terry. *Wyrd sisters a novel of Discworld.* New York: HarperCollins e-books, 2007, s. 368.

PRATCHETT, Terry. *Going Postal: a novel of Discworld.* S. 1.: HarperCollins, 2009. 416 s.

PRATCHETT, Terry. *Witches abroad: a novel of Discworld.* New York, N. Y: Harper, 2013, 352 s.

SHAKESPEARE, William. *Macbeth*. Vyd. 2. Překlad Martin Hilský. Brno: Atlantis, 2008. 118 s.

STOKER, Bram. *Dracula*. 3. vyd., nakl. Delfin 1. Překlad Tomáš Korbař. Praha: Delfin, 1997. 360 s.

TOLKIEN, J. R. R. a EDITED BY CHRISTOPHER TOLKIEN. *Beowulf: a translation and commentary, together with Sellic spell*. S.l.: HarperCollins, 2014, 448 s.

Sekundární literatura

BACHTIN, Michail Michailovič. *Román jako dialog*. Praha: Odeon, 1980, 479 s.

BERGDOLT, Klaus. *Černá smrt v Evropě: velký mor a konec středověku*. Vyd. 1. Překlad Jan Hlavička. Praha: Vyšehrad, 2002. Kulturní historie, 184 s.

HROCH, Miroslav a Anna SKÝBOVÁ. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987 Spirála 325 s.

MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 699.

PRATCHETT, Terry a Jacqueline SIMPSON. *Folklor Zeměplochy: legendy, mýty a zvyky ze Zeměplochy s užitečnými ohlédnutími k planetě Zemi*. 1. vyd. Praha: Talpress, 2010, 437 s.

TOLKIEN, J. R. R. *The Monsters and the Critics*. Proceedings of the British Academy 22, 1936, s. 245 - 295.

ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Bohové a hrdinové antických bájí*. 4. upr. vyd., V Bráně a Knižním klubu 1. Praha: Brána, 1996, 456 s.

Internetové zdroje

GAIMAN, Neil. Neil Gaiman: 'Terry Pratchett isn't jolly. He's angry'. *The Guardian*. [online]. 24. 9. 2014 [cit. 2016-04-05]. Dostupné z: <http://www.theguardian.com/books/2014/sep/24/terry-pratchett-angry-not-jolly-neil-gaiman>

MAUGHAM, Sommerset William. The Appointment in Samarra. *Kansas State University*. [online]. 14. 4. 2016 [cit. 2016-01-10]. Dostupné z: <http://www.k-state.edu/english/baker/english320/Maugham-AS.htm>

NAZIR-ALI, Michael. Do we really want agents of death in Britain?. *Christian Concern*. [online]. 13. 6. 2011 [cit. 1970-01-01]. Dostupné z: <http://www.christianconcern.com/our-concerns/end-of-life/do-we-really-want-agents-of-death-in-britain>

Terry Pratchett: Choosing to Die [dokumentární film]. Režie Robert CHARLIE RUSSELL. Velká Británie, 2011.

WEALE, Sally. Life on planet Pratchett . *The Guardian*. [online]. 8. 11. 2011 [cit. 2015-11-02].

Dostupné:<http://www.theguardian.com/books/2002/nov/08/sciencefictionfantasyandhorror.terrypratchett>